HUMANITARINĖS INTERVENCIJOS SAMPRATA IR TEISĖTUMAS JUNGTINIŲ TAUTŲ CHARTIJOS KONTEKSTE

Gabija Grigaitė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 75
El. paštas: gabija.grigaite@gmail.com

Humanitarinė intervencija ir jos teisėtumas šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje kelia tiek teisinių, tiek politinių, tiek moralinių žmonijos egzistavimo klausimų. Straipsnyje analizuojama humanitarinės intervencijos samprata, teoriniai jos pagrindai ir teisėtumas tarptautinės teisės kontekste. Pagrindinis straipsnio tikslas – pabandyti nustatyti, ar tarptautinė teisė, susijusi su ginkluotos jėgos panaudojimu, nustato teisinius pagrindus vienašališkai humanitarinei intervencijai vykdyti. Daugiausia dėmesio skiriama Jungtinių Tautų chartijai, jos nuostatoms, ypač chartijos 2 straipsnio 4 daliai, draudžiančiai bet kokį ginkluotos jėgos panaudojimą vienai valstybei prieš kitą, išskyrus išimtis, kurias pati chartija leidžia.

Humanitarian intervention and its legacy in the contemporary international law raise legal, political and moral questions. The article focuses on the concept of humanitarian intervention, its theoretical background and legacy in the international law framework. The main purpose of this article is to try to identify wheather international law regulating use of force in international relations establishes legal grounds for the unilateral humanitarian intervention to occur. The main focus is put on the UN Charter, its article 2 paragraph 4, which forbids any use or threat of force between states, except cases which the UN Charter permits.

Įvadas

Humanitarinės intervencijos teisėtumo klausimas praėjusio šimtmečio paskutinį dešimtmetį buvo itin aktualus teisinių diskusijų objektas dėl tarptautinės bendrijos nesėkmių, apatijos ar nekompetencijos reaguojant į pasaulyje vykstančias humanitarines katastrofas. Daug tarptautinių diskusijų sukėlė JAV vadovaujama intervencija į Somalį 1993 m. ir pasitraukimas iš jo, itin neadekvatus tarptautinės bendrijos atsakas į siaubingą 800 000 tutsių genocidą Ruandoje 1994 m., gėdingas Jungtinių Tautų taikos palaikymo pajėgų nenoras užkirsti kelią mirtinam etniniam valymui (7000–8000 musulmonų vyrų ir berniukų) Bosnijoje 1995 m. ir Kosovo albanų etninis valymas, nusinešęs tūkstančius gyvybių ir privertęs 700 000 asmenų ieškoti prieglobsčio [7, p. 695].

Nepaisant tarptautinę bendriją mastu ir pasekmėmis sukrėtusių humanitarinių katastrofų, humanitarinė intervencija ilgą laiką buvo laikoma nesuderinama su valstybės suvereniteto principo keliamais rei-

kalavimais bei pagarba jam tarptautinėje teisėje. Net ir šiandien valstybės, norėdamos panaudoti ginkluotą jėgą humanitariniais tikslais, siekia gauti Jungtinių Tautų (toliau – JT) Saugumo Tarybos sankciją. Be to, dauguma tarptautinės bendrijos narių pripažįsta, kad pagal JT chartijos [1] VII skyrių Saugumo Taryba yra įgaliota sankcionuoti ginkluotos jėgos naudojimą vykstant rimtiems ir masiniams žmogaus teisių pažeidimamas ar kitoms humanitarinėms katastrofoms, kurios, Saugumo Tarybos nuomone, gali būti laikomos grėsme tarptautinei taikai ir saugumui. Pagrindinis iššūkis šiuolaikinei tarptautinei teisei kyla tada, kai Saugumo Taryba nesugeba arba nejaučia poreikio sankcionuoti ginkluotos jėgos panaudojimo humanitarinės katastrofos atveju. Dėl šios priežasties tarptautinėje erdvėje vis dažniau keliami vienašališkos (be JT Saugumo Tarybos sankcijos) humanitarinės intervencijos teisės ir teisėtumo rimtų ir masinių žmogaus teisių pažeidimų akivaizdoje klausimai.

Reikia apgailestauti, kad, nepaisant humanitarinės intervencijos aktualumo šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, tam tikri humanitarinės intervencijos teisėtumo aspektai Lietuvos mokslininkų publikacijose detaliau nebuvo analizuojami. Profesoriaus V. Vadapalo teigimu, humanitarinė intervencija kelia ne mažiau ginčų negu preventyvi savigyna ir visada, kai kalbama apie humanitarinės intervencijos pateisinimą, turimos omenyje ribotos laiko, vietos ir priemonių atžvilgiu akcijos, būtinos išimtinės skubos situacijomis [14, p. 478].

Dėl mokslinių publikacijų lietuvių kalba stokos, analizuojant vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumą, daugiausia dėmesio skiriama užsienio teisės doktrinos atstovų straipsniams, pagrindiniam ginkluotos jėgos panaudojimą tarptautinėje teisėje reglamentuojančiam dokumentui – JT chartijai, jos nuostatoms, ypač šios chartijos 2 straipsnio 4 daliai, kurią daugelis valstybių ir tarptautinės teisės atstovų mano esant absoliučia [3, p. 11], t. y. draudžiančia bet kokį ginkluotos jėgos panaudojimą vienai valstybei prieš kitą, išskyrus išimtis, kurias leidžia tarptautinė teisė. Dėl ribotos straipsnio apimties jame analizuojamas humanitarinės intervencijos teisėtumas išimtinai JT chartijos kontekste. Be JT chartijos, humanitarinės intervencijos teisėtumas taip pat gali būti vertinamas tarptautinės paprotinės teisės, „pareigos ginti“ bei tarptautinės žmogaus teisių apsaugos kontekstu.

Pirmojoje straipsnio dalyje pateikiama humanitarinės intervencijos samprata ir teoriniai jos pagrindai. Antroji straipsnio dalis skiriama JT chartijos nuostatų analizei ir vertinti jų įtaką humanitarinės intervencijos teisėtumui tarptautinėje teisėje. Straipsnis baigiamas autorės išvada, kad vienašališkos humanitarinės intervencijos teisės JT chartijos kontekste neegzistuoja, nes humanitarinė intervencija yra teisėta tik tada, kai ji yra JT Saugumo Tarybos sankcionuota priemonė nutraukti masinius žmogaus teisių pažeidimus.

Siekiant pagrindinio šio straipsnio tikslo naudojamas teleologinis mokslinio tyrimo metodas, padėsiantis išsiaiškinti JT chartijos signatarių ketinimus ginkluotos jėgos panaudojimo reglamentavimo srityje; sisteminis tyrimo metodas leido įvertinti tam tikras JT chartijos nuostatas bendrame JT chartijos, jos priėmimo kontekste.

Lingvistinis tyrimo metodas naudojamas siekiant atskleisti chartijos nuostatų reikšmę bei paties teksto leidžiamas interpretacijos ribas.

Humanitarinės intervencijos samprata ir teoriniai jos pagrindai

Humanitarinės intervencijos formų yra įvairių, įskaitant ginkluotųjų pajėgų panaudojimą siekiant padėti pristatyti humanitarinę pagalbą, apsaugoti humanitarinės pagalbos operacijas, apsaugoti ir tiesiogiai apginti smurto aukas ir tam tikrais atvejais nugalėti smurto vykdytojus [18, p. 97]. Šiame straipsnyje humanitarinės intervencijos sąvoka apima užsienio vienos valstybės ar jų grupės ginkluotos jėgos panaudojimo veiksmus ar grasinimą ją panaudoti prieš kitą valstybę be jos vadovų sutikimo siekiant apginti žmonių, ne savo piliečių, grupę nuo masiškai išplitusių pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų. Tai šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje vyraujanti humanitarinės intervencijos samprata, kurios elementai tam tikrais periodais kito priklausomai nuo tuo metu vyravusios valstybių praktikos.

Tradiciškai pirmosios kartos humanitarinė intervencija iki ir po JT chartijos įsigaliojimo buvo suprantama kaip galingų valstybių vykdoma intervencija siekiant apginti arba išgelbėti savo piliečius užsienyje [13, p. 884][1]. Bėgant laikui kito humanitarinės intervencijos turinys, ir antrosios kartos humanitarine intervencija galima laikyti intervencija siekiant apginti trečiųjų šalių piliečius ir netgi valstybės, į kurią nukreipta intervencija, piliečius, ypač priklausančius etninėms mažumoms [13, p. 884] [2]. Pasaulyje atsiradus „žlugusių valstybių“ koncepcijai (angl. *failed state*), t. y. valstybių, kurios nesugeba vykdyti valstybės pareigų, taip pat išreikšti sutikimą dėl tam tikrų administracinių struktūrų ir demokratinių institucijų sukūrimo jų vardu, galima teigti, jog atsirado ir trečiosios kartos humanitarinės intervencijos [13, p. 884] [3].

Istoriniame kontekste Hugo Grocijus buvo pirmasis tarptautinės teisės doktrinos atstovas, kuris nustatė humanitarinės intervencijos standartus. Pagal jį, valstybės turi karinės intervencijos į kitos valstybės vidaus reikalus teisę siekdamos užkirsti kelią anarchijai ir tironijai [17, p. 700]. Šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje humanitarinės intervencijos standartai yra migloti ir dviprasmiški, o humanitarinė intervencija, jei ji ir vykdoma, vykdoma be aiškių ir tarptautinės bendrijos sutarimu priimtų tarptautinės teisės normų, susijusių su ginkluotos jėgos panaudojimu humanitariniais, žmonijos apsaugos tikslais. Tarptautinėje bendrijoje nėra bendro sutarimo dėl humanitarinės intervencijos teisėtumo, turinio ir teisinio reglamentavimo pobūdžio, todėl humanitarinės intervencijos šalininkai ir priešininkai, aiškindami humanitarinės intervencijos koncepcijos teorinius pagrindus, remiasi skirtingomis realistine, pliuralistine ir solidaria tarptautinės bendrijos teorijomis.

[1] Pavyzdžiui, Izraelio intervencija į Entebės oro uostą 1976 m., JAV intervencija į Libaną 1958 m. ir 1965 m. intervencija į Dominikos Respubliką.

[2] Pavyzdžiui, Indijos intervencija į Rytų Pakistaną (Bangladešą) 1971 m., JAV veiksmai Nikaragvoje XX a. devintajame dešimtmetyje, JAV ir Italijos intervencija į Somalį 1995 m.

[3] Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų operacijos Konge, Kambodžoje ir Somalyje.

Pagal realistinę teoriją, humanitarinė intervencija negali egzistuoti, nes valstybės visada gina savo strateginius interesus, siekia užsibrėžtų tikslų, o ne vadovaujasi altruistiniais interesais. Taigi humanitariniais tikslais grindžiami motyvai visada slepia strateginius interesus [15, p. 3]. Šios teorijos šalininkų ir humanitarinės intervencijos koncepcijos priešininkų manymu, viskas, kas panašu į humanitarinę intervenciją, įvyksta tik tada, kai žmogaus teisių gynimo klausimai ir politinės valdžios tikslai sutampa [15, p. 3].

Antoine Rougier, kuris pirmasis 1910 m. išleido pirmąją išsamią studiją apie humanitarinę intervenciją [11, p. 76], teigė, jog „yra neįmanoma atskirti humanitarinius pagrindus intervencijai nuo politinių pagrindų ir užtikrinti visišką intervenciją vykdančių valstybių nesuinteresuotumą. Dėl šios priežasties humanitarinė intervencija atrodo kaip išradinga teisėta technika žingsnis po žingsnio kėsintis į valstybės nepriklausomybę, siekiant ją sumažinti iki pusiau suverenios valstybės statuso“ [11, p. 76].

Profesorius Francis A. Boyle, analizavęs Jungtinių Amerikos Valstijų karinių intervencijų praktiką pasaulio istorijoje, teigia, jog „nepaisant to, kad visos karinės intervencijos buvo viešai pateisintos humanitariniais pagrindais, pateiktais Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės, remiantis aktualiais istoriniais įrašais, šie apgaulingi pagrindai buvo ne daugiau nei paprasta propaganda, kuria buvo siekiama visuomenės palaikymo karinių intervencijų vykdymui, o pagal tarptautinę teisę humanitarinė intervencija yra pokštas bei apgaulė, kuria pakartotinai manipuliavo ir piktnaudžiavo nedidelis skaičius galingų šiaurės valstybių, siekdamos pateisinti savavališkas karines agresijas ir užsitęsusias okupacijas silpnų valstybių pietuose atžvilgiu“ [11, p. 76].

Pliuralistinės tarptautinės bendrijos teorijos šalininkai sutinka, kad egzistuoja valstybių bendrija, kuri gali sustabdyti arba pasmerkti atitinkamos valstybės veiksmus, nes valstybės prisiima tarptautinius įsipareigojimus, siekdamos tapti tarptautinės bendrijos narėmis, todėl yra jai atsakingos [15, p. 3]. Taigi valstybės, veikdamos pagal savo strateginius interesus, privalo laikytis tarptautinėje bendrijoje susitartų ir priimtų taisyklių. Šios teorijos šalininkai[4] pasisako už humanitarinę intervenciją, bet tik kaip JT Saugumo Tarybos sakcionuotą išimtį iš valstybės suvereniteto principo ir draudimo naudoti ginkluotą jėgą, nes valstybės suverenitetas bei ginkluotos jėgos panaudojimo draudimas, pagal pliuralizmo teoriją, yra tarptautinės bendrijos pamatai [15, p. 4]. Be to, jei humanitarinė intervencija ir būtų galima, ji turi apsiriboti aiškiais ir ribotais tikslais, pavyzdžiui, išlaisvinti įkaitus arba atlikti skubias evakuacijas [9, p. 890].

Prie šios teorijos atstovų būtų galima priskirti ir Hedley Bull, buvusį tarptautinių santykių profesorių Oksfordo universitete, kuris pripažino, jog „tarptautinės teisės vystymasis per pastaruosius dešimtmečius, ypač žmogaus teisių srityje, tikėtina, suteiks platų mandatą vykdyti ivairių formų intervencijas į kitų valstybių reikalus, kurie anksčiau buvo laikomi išimtinai valstybių vidaus reikalais“ [11, p. 78]. Vis dėlto, vertindamas vienašališkos huma-

[4] Philip C. Jessup, Louis Henkin.

nitarinės intervencijos galimybę, H. Bull pabrėžė, jog egzistuoja „neintervencijos“ taisyklė tarptautinėje teisėje, nes vienašališka humanitarinė intervencija yra grėsmė suverenių valstybių bendrijos harmonijai ir santarvei. Jei vis dėlto intervencija atspindi bendrą valstybių bendrijos valią (t. y. ji yra sankcionuota), ji gali būti vykdoma be pavojaus šiai santarvei“ [11, p. 78].

Solidarios teorijos šalininkai, priešingai negu realistinės ar pliuralizmo teorijų atstovai, stengiasi išplėsti ir kodifikuoti teisę imtis vienašališkų humanitarinių veiksmų, įskaitant ir humanitarinę intervenciją. Solidaria teorija grindžiamos humanitarinės intervencijos koncepcijos pagrindas yra įsitikinimas, kad egzistuoja moralinė, politinė ir teisinė tarptautinės bendrijos pareiga atsakyti į pasaulyje vykstančias humanitarines katastrofas.

Vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumas JT chartijos kontekste

Vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumo klausimas yra susijęs su teisiniais, moraliniais ir etniniais visos žmonijos egzistavimo pagrindais, todėl net ir XXI a. nėra vienintelio atsakymo į klausimą, ar kada nors buvo ir bus tarptautinėje teisėje leidžiama vienai valstybei ar jų grupei imtis ginkluotos jėgos panaudojimo veiksmų prieš suverenią kitą valstybę siekiant apginti tos valstybės piliečius dažniausiai nuo jų pačių valdžios.

Humanitarinės intervencijos šalininkai tiki, jog visuotinis teisingumas nulemia pasaulinę tvarką, todėl tarptautinė bendrija, neatsakydama į humanitarines katastrofas, nebyliai sukuria grėsmę visuotinei tvarkai, nes taikaus ir saugesnio pasaulio tikslas negali būti pasiektas pasaulyje, kuris užmerkia akis prieš humanitarinių katastrofų sukūrimą ir išlaikymą. Kita vertus, humanitarinės intervencijos priešininkai teigia, jog pasaulinė tvarka nulemia teisingumą, todėl išlaikyti visuotinę taiką yra pagrindinis tarptautinės bendrijos tikslas, su kuriuo nėra suderinamas bet koks ginkluotos jėgos panaudojimas. Suteikus vienašališkos humanitarinės intervencijos teisę, iškiltų galingųjų valstybių piktnaudžiavimo tokia teise rizika, todėl globalaus stabilumo vardan patartina nesuteikti valstybėms intervencijos teisės netgi remiantis humanitariniais motyvais [15, p. 4]. Akivaizdu, kad teisingumo ir tarptautinės tvarkos koncepcijų derinimas yra debatų, susijusių su humanitarinės intervencijos teisėtumu, pagrindas.

Vertinant vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumą šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje, daugiausia dėmesio būtina skirti JT chartijos nustatytai teisinei tvarkai.

JT chartijos, priimtos 1945 m., pagrindinis tikslas buvo užkirsti kelią vienai valstybei panaudoti ginkluotą jėgą prieš kitą valstybę ir nustatyti kolektyvinės gynybos, įvykus valstybių konfliktui, teisinius rėmus [8, p. 3]. Chartija įtvirtino naują tarptautinę teisinę tvarką, pagal kurią pagarba valstybės suverenitetui ir ginkluotos jėgos draudimas buvo laikomi svarbiausiais principais, padėsiančiais išvengti tarpvalstybinių konfliktų.

Pagrindiniai JT tikslai nurodyti chartijos preambulėje, kurioje nustatyta, jog „Jungtinių Tautų Tautos, pasiryžusios <...> vėl įtvirtinti tikėjimą pagrindinėmis

žmogaus teisėmis, jo asmenybės orumu bei verte, lygiomis vyrų ir moterų, ir didelių bei mažų tautų teisėmis, <...> suvienyti mūsų jėgas tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti, <...> laikantis principų ir nustatant metodus, užtikrinti, kad ginklų jėga būtų naudojama tik siekiant bendro tikslo [1]. Vertinant minėtas JT chartijos nuostatas, galima teigti, jog pagrindinis nuostatų nulemtas yra pagrindinių aiškiai formuluojamų tikslų konfliktas: užtikrinti žmogaus teises ir pagrindines laisves bei nepažeisti valstybės suvereniteto, kai valdžia savo piliečiams negarantuoja pagrindinių teisių ir laisvių. Šio konflikto galimu sprendiniu galėtų būti kintanti valstybės suvereniteto samprata (pereinama nuo suvereniteto kaip kontrolės prie suvereniteto kaip atsakomybės aiškinimo: valstybės institucijos yra atsakingos už tinkamą funkcijų vykdymą saugant piliečių gyvybes ir gerinant jų gerovę [21, p. 13]) šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje ir ja grindžiama „pareigos ginti“ koncepcija, kuri kol kas yra labiau popieriuje parašytas principas nei efektyviai veikiantis ir teisinį pagrindą valstybėms vykdyti vienašališką humanitarinę intervenciją suteikiantis teisinis mechanizmas.

Nors dėmesys žmogaus teisėms yra vienas iš Jungtinių Tautų deklaruojamų tikslų, chartija humanitarinės intervencijos atskirai nereglamentuoja. Taigi JT chartijos kontekste humanitarinė intervencija nėra aiškiai „pasmerkta“ [16, p. 33]. Dėl šios priežasties, siekiant suderinti vienašališkos humanitarinės intervencijos galimybę su JT chartijoje nustatyta teisiniu režimu, teigiama, kad:

- JT chartijos 2 straipsnio 4 dalyje draudžiamas tik toks ginkluotos jėgos panaudojimas, kuris nukreiptas prieš kitos valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą;
- atsižvelgiant į JT chartijos 2 straipsnio 4 dalies frazę „valstybės narės <...> susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais, vienašališka humanitarinė intervencija yra teisėta, kai Saugumo Taryba nevykdo vienos iš pagrindinių savo funkcijų – žmogaus teisių apsaugos, nes tokiu atveju ji suderinama su Jungtinių Tautų tikslais [5, p. 39];
- plečiamasis JT chartijos 39 straipsnis aiškinimas užtikrina vienašališkos humanitarinės intervencijos galimybę masinių žmogaus pažeidimų, kurie neperžengia vienos valstybės sienos, atveju.

Taigi, atsižvelgiant į šiuos argumentus, daugiausia dėmesio, analizuojant JT chartijos nustatytą tarptautinę teisinę tvarką, skiriama JT chartijos 2 straipsnio 4 daliai ir 39 straipsnui, reglamentuojančiam Saugumo Tarybos kompetenciją, iškilus grėsmei tarptautinei taikai ir saugumui.

Vienašališka humanitarinė intervencija ir JT chartijos 2 straipsnio 4 dalis

JT chartijos 2 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“.

Ši chartijos nuostata yra valstybės suvereniteto garantas, kurį sustiprina JT

chartijos 2 straipsnio 7 dalis. Joje nustatyta, „jokia Chartijos nuostata nesuteikia Jungtinėms Tautoms teisės kištis į reikalus, kurie iš esmės priklauso kiekvienos valstybės vidaus jurisdikcijai, ir neįpareigoja narių tokius reikalus spręsti pagal Chartiją; tačiau šis principas netrukdo taikyti prievartos priemones pagal VII skyrių“.

JT chartijos 2 straipsnio 4 dalyje humanitarinė intervencija nedraudžiama. Dėl šios priežasties yra teigiančių, kad humanitarinė intervencija nėra tiesiogiai nukreipta nei prieš valstybės politinę nepriklausomybę, nei pažeidžia jos teritorinį vientisumą [15, p. 5; 5, p. 18].

Buvęs Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjas Philip Jessup teigia, kad „jei ginkluota jėga gali būti panaudojama tokiu būdu, kuris nekeltų grėsmės valstybės teritoriniam vientisumui ar politinei nepriklausomybei, tuomet jos panaudojimas išvengtų 2 str. 4 d. taikymo“ [15, p. 6]. Vadinasi, reikėtų pripažinti, kad JT chartija ir jos 2 straipsnio 4 dalis nedraudžia humanitarinių intervencijų, atmesti realistinės teorijos šalininkų argumentus ir pripažinti, jog „altruistinė humanitarinė intervencija“ yra praktinė galimybė [15, p. 6]. Vis dėlto pirmoji kliūtis tokiai pozicijai pagrįsti būtų įrodyti, kad ginkluota humanitarinė intervencija nebūtų nukreipta prieš valstybės politinį režimą, nes priešingu atveju JT chartijos 2 straipsnio 4 dalis būtų pažeista.

Dėl šios priežasties vyraujantis požiūris vertinant vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumą JT chartijos kontekste yra tas, kad vienašališka ginkluota intervencija humanitariniais pagrindais yra neteisėta. Taigi teisėta tik ta humanitarinė intervencija, kurios vykdymą sankcionuoja JT Saugumo Taryba. Tokią JT chartijos 2 straipsnio 4 dalies taikymo praktiką patvirtino ir Tarptautinis Teisingumo Teismas 1986 m. Nikaragvos byloje [19]. Teismas konstatavo, kad ginkluotos jėgos naudojimas negali būti tinkamas metodas prižiūrėti ar užtikrinti pagarbą žmogaus teisėms [7, para. 268]. Taigi galima teigti, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas, „būdamas aukščiausia JT teisinė institucija, prisijungė prie tų tarptautinės teisės atstovų, kurie teigia, jog vienašališkos humanitarinės intervencijos doktrina yra be teisinio pagrindo [16, p. 36], o tai tik sustiprino absoliutaus ginkluotos jėgos panaudojimo draudimo tarptautinėje teisėje taikymą.

Kitas argumentas, kuriuo mėginama suderinti humanitarinės intervencijos be JT Saugumo Tarybos sankcijos galimybę su JT chartijos 2 straipsnio 4 dalimi, yra tas, kad toks ginkluotos jėgos panaudojimas nėra nesuderinama su Jungtinių Tautų tikslais ir JT Saugumo Tarybos neveikimo atveju vienašališka humanitarinė intervencija būtų teisėta. Vis dėlto JT chartijos derybų istorija labiau įrodo teiginį, kad jungtukas „arba“ žodžių junginyje „arba kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“[5] yra skirtas labiau papildyti, bet ne kvalifikuoti nesankcionuotą

[5] Lietuviškas chartijos 2 straipsnio 4 dalies vertimas neatitinka angliškos formuluotės, nes lietuviškame tekste jungtuko arba nėra: visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo *tiek* prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, *tiek* kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais (angl. *All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations)*.

ginkluotos jėgos panaudojimą, t. y. visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su žmogaus teisių apsauga [5, p. 40].

Vertinant vienašališkos humanitarinės intervencijos galimybę ginkluotos jėgos panaudojimo draudimo išimčių kontekste, pažymėtina, kad chartijoje esti tik dvi ginkluotos jėgos panaudojimo draudimo išimtys, t. y. savigyna remiantis JT chartijos 51 straipsniu bei ginkluotos jėgos panaudojimas remiantis JT Saugumo Tarybos sankcija.

Chartijos 51 straipsnyje nustatyta, kad jokia jos nuostata ,,neriboja prigimtinės teisės imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jei įvykdomas JT narės ginkluotas užpuolimas tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti. Savigyna grindžiama humanitarinė intervencija galėtų įvykti tik tada, jei valstybė ginkluota jėga gintųsi nuo jos pačios teisių pažeidimo, todėl tokiu atveju humanitarinė interencija galėtų vykti tik jos pilietybę turinčių ir nukentėjusių asmenų atžvilgiu [5, p. 40]. Vis dėlto šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje humanitarinė intervencija yra vykdoma siekiant apginti kitos valstybės piliečius nuo patiriamų žmogaus teisių masinių pažeidimų.

Antroji ginkluotos jėgos panaudojimo draudimo išimtis chartijoje yra ginkluotos jėgos panaudojimas remiantis Saugumo Tarybos sankcija, suteikta pagal chartijos VII skyrių, t. y. iškilus grėsmei tarptautinei taikai ir saugumui.

Humanitarinė intervencija ir JT chartijos 39 straipsnis

JT chartijos 39 straipsnyje nustatyta, kad Saugumo Taryba nustato grėsmės taikai, jos pažeidimo ar agresijos akto pavojų ir teikia rekomendacijas arba sprendžia, kokių reikia imtis priemonių siekiant palaikyti arba atkurti tarptautinę taiką ir saugumą. Vadinasi, JT chartija neįvardija JT Saugumo Tarybos kaip visagalio pasaulio teisėkūros subjekto, bet greičiau kaip teisę kuriantį subjektą vieninteliu atveju [2, p. 887] – nustačius grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui.

Tarptautinės teisės doktrinoje galima rasti nuomonių, kad chartijos 39 straipsnis, suteikiantis JT Saugumo Tarybai jurisdikciją veikti kiekvienos grėsmės taikai atveju, o ne kiekvienos tarptautinės grėsmės atveju, leidžia įsiveržti į kitą valstybę siekiant nutraukti žmogaus teisių pažeidimus, kurie neturi vienos valstybės sienas peržengiančio poveikio [5, p. 41]. Vis dėlto prieštaraujant tokiam požiūriui būtų galima teigti, jog, sprendžiant iš chartijos derybų istorijos, valstybės siekė JT Saugumo Tarybai nustatyti plačią jurisdikciją, vertinant potencialias grėsmes taikai, o ne įtvirtinti tam tikrus tarptautinės ir ne tarptautinės grėsmės taikai kvalifikavimo požymius. Be to, chartijoje nėra nustatyto aiškaus mechanizmo, taikomo ginkluotai jėgai panaudoti siekiant kovoti su pažeidimais, neturinčiais vienos valstybės sienas peržengiančio poveikio [5, p. 41].

Vertinant JT Saugumo Tarybos praktiką, galima teigti, kad Saugumo Taryba mano esanti įgaliota pagal JT chartijos VII skyrių sankcionuoti humanitarines

intervencijas siekiant nutraukti masinius žmogaus teisių pažeidimus. Vis dėlto yra manančių, kad antroji JT chartijos leidžiama ginkluotos jėgos panaudojimo remiantis JT Saugumo Tarybos sankcija išimtis sunkiai gali būti pritaikyta klasikinei humanitarinei intervencijai, nes daugeliu atvejų gali kilti abejonių, ar tam tikros valstybės piliečių žmogaus teisių pažeidimai atsižvelgiant į įprastą JT Saugumo Tarybos praktiką gali būti laikomi grėsme tarptautinei taikai ir saugumui JT chartijos VII skyriaus kontekste [16, p. 33].

JT Saugumo Tarybos praktikos analizė[6] ir bendra narystės Jungtinėse Tautose samprata rodo, kad „grėsmės taikai“ koncepcija yra nuolat besivystanti [12, p. 179]. Koncepcijos perėjimas nuo visiškai formalios iki realios „grėsmės taikai“ sampratos buvo įvardytas ir Saugumo Tarybos prezidento 1992 m. sausio 31 d. kalboje diskutuojant apie Tarybos kompetenciją tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo srityje: „Karo bei karinių konfliktų nebuvimas tarp valstybių pats savaime nereiškia tarptautinės taikos ir saugumo užtikrinimo. Nekarinio pobūdžio nestabilumo šaltiniai ekonominėje, socialinėje, humanitarinėje ir ekologinėje srityse taip pat tapo grėsmėmis taikai ir saugumui“ [20, p. 3]. Taigi chartijos 39 straipsnio taikymo srities išplėtimas leistų teigti, kad gresiančios ar vykstančios humanitarinės katastrofos atveju Jungtinės Tautos privalo veikti.

Deja, valstybių Saugumo Taryboje politinės valios stoka sankcionuoti ginkluotos jėgos panaudojimą humanitariniais tikslais, pripažinus humanitarines katastrofas ir masinius žmogaus teisių pažeidimus konkrečioje vastybėje grėsmėmis tarptautinei taikai ir saugumui, neadekvatus tarptautinės bendrijos delsimas bei politizuotas chartijoje nustatyto mechanizmo veikimo kontekstas padaro patį VII skyriuje nustatytą mechanizmą neefektyvų – pusė milijono mirčių Ruandoje galėtų būti puikus to įrodymas [10, p. 36].

Išvados

Nepaisant humanitarinės intervencijos svarbos šiuolaikiniame pasaulyje, vienašališkos humanitarinės intervencijos teisėtumo tarptautinėje teisėje klausimas iki šiol nėra išspręstas. Remiantis rašytine tarptautine teise galima teigti, kad vienašališkos humanitarinės intervencijos teisė neegzistuoja. Absoliutus ginkluotos jėgos panaudojimo draudimas tarptautinėje teisėje leidžia tik pačioje chartijoje nustatytas savigynos ir JT Saugumo Tarybos sankcionuoto ginkluoto jėgos panaudojimo išimtis. Taigi humanitarinė intervencija JT chartijos kontekste yra teisėta tik tada, kai ji yra JT Saugumo Tarybos sankcionuota priemonė nutraukti masinius žmogaus teisių pažeidimus.

Apibendrinant galima teigti, kad JT Saugumo Tarybos praktika rodo, kad JT sankcionuotos humanitarinės interven-

[6] Pavyzdžiui, net jei Saugumo Tarybos rezoliucija 794 (1992), skirta misijai į Somalį palaiminti, nemini vienašališkos humanitarinės intervencijos galimybės, Saugumo Taryba išplėtė JT chartijos 39 ir 42 straipsnių taikymą, pripažindama, jog išskirtinė masinio žmonių kentėjimo grėsmė vienos valstybės teritorijoje gali būti teisėtai laikoma grėsme tarptautinei taikai ir saugumui. Taip pat civilinį karą Somalyje Saugumo Taryba pripažino grėsme tarptautinei taikai ir saugumui (Rezoliucija 688 (1992)); Saugumo Tarybos rezoliucija 1132 (1997), skirta padėčiai Siera Leonėje įvertinti taip pat konstatavo, kad blogėjančios humanitarinės sąlygos šalyje ir jų pasekmės valstybėms kaimynėms yra grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui. Taip pat rezoliucija 929 (1994) konstatavo, kad beveik milijono tutsių žudynės yra grėsmė taikai ir kt.

cijos yra teisėtos išimtys iš chartijos bendro ginkluotos jėgos nenaudojimo tarptautiniuose santykiuose draudimo. Atsižvelgiant į JT chartijos nuostatas, ginkluotos jėgos panaudojimas būtų tinkamas atsakas į pasaulyje kilusią humanitarinę krizę tik tada, kai 1) veikdama pagal JT chartijos VII skyrių („Veiksmai, kai kyla grėsmė taikai, ji pažeidžiama ar įvykdomi agresijos aktai“) JT Saugumo Taryba pripažintų, kad vykdomi arba gali įvykti masiniai žmogaus teisių pažeidimai, 2) tada sutiktų, kad šie realūs arba potencialūs žmogaus teisių pažeidimai yra grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui, bei 3) imtųsi priemonių tarptautinei taikai bei saugumui atkurti ir išlaikyti, t. y. sankcionuotų humanitarinę intervenciją pagal JT chartijos 42 straipsnį.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Jungtinių Tautų chartija // Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

Specialioji literatūra

2. Bianchi, Andrea. Assessing the effectiveness of the UN Security Council's anti-terrorism measures: the quest for legitimacy and cohesion, *European Journal of International Law,* 17, 2006, p. 881–912.
3. Greenwood, Christopher. International law and the pre-emptive use of force: Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq. *San Diego International Law Journal*, 4, 2003, p. 7–36.
4. Henkin, Louis. *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*. Frederick A. Praeger Publishers, 1979.
5. J. L. Holzgrefe. „The humanitarian intervention debate“ In *Humanitarian intervention*: *ethical, legal, and political dilemmas*, Ed by. J. L. Holzgrefe, Robert O. Keohane. Cambridge: Cambridge university press, 2008, p. 15–51.
6. Jessup, Philip C. A *Modern Law of Nations – An Introduction*. Archon Books, 1956.
7. Joyner, C. Christopher. The responsibility to protect: humanitarian concern and the lawfulness of armed intervention. *Virginia Journal of International Law*, 47, 2007, p. 693–723.
8. Klinton, W. Alexander. Ignoring the lessons of the past: the crisis in Darfur and the case for humanitarian intervention. *Journal of Transnational Law and Policy*, 15, 2005, p. 1–35
9. Lupus, Yonatan. Rules, gaps and power: assessing reforms of the U.N. Charter. *Berkeley Journal of International Law*, 24, 2006, p. 881–901.
10. Nakhjavani, Amir. To What Extent does a Norm of Humanitarian Intervention Undermine the Theoretical Foundations Upon Which the International Legal Order was Built? *Windsor Review of Legal and Social Issues*, 17, 2004, p. 35–47.
11. Sok Kim, Young. Responsibility to protect, humanitarian intervention and North Korea. *Journal of International Business & Law, a Joint Publication of the Hofstra University School of Law and the Frank G. Zarb School of Business,* 5, 2006, p. 74–87.
12. Talmon, Stefan. The Security Council as world legislature, *American Journal of International Law*, 99, 2005, p. 175–195.
13. Tyagi, K. Yogesh. The concept of humanitarian intervention revisited. *Michigan Journal of International Law*, 16, 1995, p. 883–890.
14. Vadapalas, Vilenas. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006.
15. Vesel, David. The lonely pragmatist: humanitarian intervention in an imperfect world. *Brigham Young University Journal of Public law,* 18, 2003, p. 1–39.
16. Vockel, Gabriel. Humanitarian intervention in cases of overwhelming humanitarian necessity. *Coventry Law Journal*, 10 (1), 2005, p. 31–38.
17. W. Smith, James. Unilateral humanitarian intervention and the just cause requirement: should the denial of self-determination to indigenous people be a valid basis for humanitarian intervention? Yes. *American Indian Law Review* 31, 2006–2007, p. 699–712.
18. Williams Paul R., E. Stewart, Meghan, Humanitarian intervention: the new missing link in

the fight to prevent crimes against humanity and genocide? *Case Western Reserve Journal of International Law*, 40, 2007–2008, p. 97–108.

Praktinė medžiaga

Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

19. Karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš Nikaragvą byla, Nikaragva prieš Jungtines Amerikos Valstijas, ICJ Reports, 1986 (14). Prieiga per internetą http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf [Žiūrėta 2009 m. spalio 13 d.]

Kita medžiaga

20. Saugumo Tarybos prezidento 1992 m. sausio 31 d. kalba, UN Doc. S/235000 (1992).
21. Tarptautinės intervencijos ir valstybės suvereniteto komisijos 2001 m. ataskaita „Pareiga ginti“. Interaktyvus: prieiga per internetą http://www.iciss.ca/report-en.asp [Žiūrėta 2009 m. vasario 24 d.]

THE CONCEPT OF HUMANITARIAN INTERVENTION AND ITS LEGITIMACY IN THE UN CHARTER'S CONTEXT

Gabija Grigaitė

S u m m a r y

Unilateral humanitarian intervention is by the United Nations Security Council under Chapter VII not authorized the threat or use of force by a state or group of states aimed at preventing or ending widespread and grave violations of the fundamental human rights of individuals other than its own citizens, without the permission of the state within whose territory force is applied.

Even if humanitarian catastrophes are shocking in their consequences, humanitarian intervention for many years has been considered as illegal in the international law context because of its incompliance with state sovereignty principle and its requirements in the international law. Still nowadays there is no common agreement about legacy, content and legal regulation of humanitarian intervention. That is why supporters and opponents of humanitarian intervention while considering possibility of humanitarian intervention in international law rely on different theories of international community, which provide different theoretical background for humanitarian intervention and its legacy.

Analizing the most important international law act regulating use of force – UN Charter – more common attitude is that unilateral armed intervention on humanitarian grounds is illegal, that is that only intervention authorized by UN Security Council is to be treated as legal. That means that use of force as response to a humanitarian crisis would be appropriate only when Security Council would confirm ongoing violations of fundamental human rights as grave and massive, then aknowledge it as being a threat to international peace and security and then authorize a humanitarian intervention under the article 42 of the UN Charter.

According to the legal regulation of the UN Charter and notwithstanding the need of humanitarian intervention in the contemporary world, right of unilateral humanitarian intervention does not exist. Article 2 allows only in the UN Charter established exceptions, in which unilateral humanitarian intervention does not fall under, because traditionally it is not used to defend citizens of the intervening country as it should be trying to rely on the right of self-defence and if a humanitarian intervention is authorized by UN Security Council, then aspect of unilaterism is missing and it is considered to be as *de jure* legal.

Įteikta 2009 m. gruodžio 1 d.
Priimta publikuoti 2010 m. balandžio 7 d.